

מבט על, גיליון 919, 19 באפריל 2017

אחרי משאל העם בטורקיה: האתגרים שנותרו בעינם

גליה לינדנשטראוס

משאל העם שהתקיים בטורקיה ב-16 לאפריל לגבי שינויים בחוקה, שמשמעותם מעבר משיטת ממשל פרלמנטרית לשיטה נשיאותית, עם מערכת איזונים ובלמים מוגבלת בין הרשויות, היה נושא שאותו קידם בנחרצות נשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן. כיוון שכך, רבים ראו במשאל העם למעשה הצבעת אמון בנשיא. זאת, על אף שגם בקרב חלק מתומכיו של ארדואן נתפס שינוי השיטה כטעות, משום שהיא נותנת סמכויות נרחבות מדי לנשיא – מצב שהוא אולי נוח כיום לארדואן, אך עולה השאלה מה יקרה אם יעלה מישהו אחר לשלטון. בפרשנויות הרבות שפורסמו לאחר פרסום תוצאות המשאל ניתן לזהות שני כיווני הערכה מרכזיים. קו פרשנות אחד גורס שהרוב הדחוק של אישור השינויים בחוקה – כ-51 אחוזי תמיכה (יודגש גם שמשלחת המעקב לבחירות מטעם הארגון לביטחון ושיתוף פעולה באירופה (OSCE) הגדירה את האפשרות לנהל קמפיין טרם משאל העם כלא שיווינוי לטובת מצביעי ה"כן") מהווה מקור תקווה לגורמים באופוזיציה, שכן הוא מצביע על כי התמיכה בארדואן ובמפלגת הצדק והפיתוח שבהובלתו אינה כה מוצקה ביחס לעבר. במיוחד בולטת העובדה שהשינויים בחוקה לא זכו בתמיכת הרוב באיסטנבול, על חשיבותה הכלכלית, ובפרט שבעבר תמיד זכה ארדואן, מאז שכהן כראש העיר, בבחירות שהתקיימו שם. מנגד, פרשנים אחרים גורסים שאין זה משנה משמעותית באיזה רוב הושג הניצחון, אלא שעצם השגתו הוא גושפנקא רשמית למשטר האוטוקרטי של הנשיא ארדואן, שכבר מתקיים הלכה למעשה.

עתה, לאור השקעתו המרובה של ארדואן במאמץ להעביר את משאל העם ומשהשיג את השינויים המיוחלים בחוקה, עולה השאלה מה יהיו יעדיו הבאים ואילו נושאים ספציפיים ייבחר לקדם. כאשר כיהן כראש ממשלה הוא בחר, באופן חסר תקדים ביחס לקודמים לו בתפקיד זה, לקדם את תהליך השלום עם הכורדים. אולם, הוא זנח את התהליך כאשר התחזקות הכורדים ברמה האזורית, בעקבות הטלתה הערבית, נתפסה בעיניו כמאיימת בזירה הפנימית בטורקיה. בהקשר זה יש להצביע על כך שמאז 2016, שיתוף הפעולה בין מפלגת הצדק והפיתוח למפלגה הלאומנית (MHP) לא הניב למעשה פירות מספקים במשאל העם במובן השגת תמיכה רחבה יותר במחנה ה"כן" מכפי שהייתה בפועל (אם כי שיתוף פעולה זה סייע למפלגת הצדק והפיתוח להעביר את ההחלטות בפרלמנט, אשר אפשרו את עצם קיומו של משאל העם). משהתקיים משאל העם, נראה שחשיבותה של ברית זו פחתה ולכן פרימה שלה תוכל להיות חלק מהתשתית הדרושה לחידוש תהליך השלום.

בסוף מארס 2017 הכריז ראש ממשלת טורקיה, בינאלי יילדרים, על סיומו בהצלחה של מבצע "מגן הפרת" בסוריה, אך לא ציין מה יעלה בגורלה של הנוכחות הטורקית בצפון סוריה ורק אמר שאם יהיו מבצעים נוספים הם יקבלו כינוי שונה. ארדואן מצדו אף הוסיף ואמר, שהשלב הבא של מבצע "מגן הפרת" יתרחש לא רק בסוריה אלא גם בעיראק. בכך רמז לפעולה צבאית טורקית אפשרית נגד הנוכחות של המחתרת הכורדית (PKK) בהרי סינג'אר, וזאת בנוסף להפצצות המתרחשות כבר היום מעת לעת נגד מטרות בהרי קנדיל. הצהרות אלו העידו לא רק על הקשיים שנתקלה בהם טורקיה בהמשך ההתערבות הצבאית שלה בסוריה – כאשר מול ההתקדמות שלה ניצבו התמיכה האמריקאית בשלוחה הסורית של המחתרת הכורדית (PYD) וכן כוחות משטר אסד, הנתמכים על ידי רוסיה ואיראן, אלא גם על המאבק על עתידם הפוליטי של השטחים שבהם שולט היום ארגון 'המדינה האסלאמית', לאור התקוות להבסתו הטריטוריאלית הקרובה.

נשיא ארצות הברית, דונלד טראמפ, היה מראשוני המנהיגים במערב אשר התקשרו לברך את ארדואן על תוצאות משאל העם. עם זאת, יש לזכור כי בין המדינות קיימות מחלוקות עמוקות. בראשן כאמור סוגיית המשך התמיכה האמריקאית בכורדים בסוריה, וכן תביעת השלטונות בטורקיה להסגיר לידיהם את המטיף פתהוללה גולן, אשר השלטונות בטורקיה מאשימים אותו באחריות לניסיון ההפיכה הכושל שאירע בטורקיה ב-15 ביולי 2016. ביחס לשתי סוגיות אלו, על אף המאמצים שנעשו עוד בתקופת ממשל אובמה וכן מאז כניסתו לתפקיד של ממשל טראמפ, לא נמצאה נוסחה שתענה על הדרישות האמריקאיות ובה בעת תפייס את טורקיה.

נושא מרכזי נוסף הוא עתיד היחסים בין טורקיה למדינות האיחוד האירופי, ובפרט האם יישאר תהליך הצטרפותה של טורקיה לאיחוד פתוח רשמית. מאז 2005, על אף הספקות הרבים שהצטברו במהלך השנים לגבי התוצאה הסופית של התהליך, רבים בטורקיה ובאיחוד האירופי גרסו כי עצם התהליך הינו חיובי מבחינת עידוד מגמות ליברליזציה בטורקיה ולכן דבקו בו. ואולם, במהלך הקמפיין לקראת משאל העם והניסיון של השלטון בטורקיה לעודד גם מצביעים בפזורה הטורקית להצביע "כן", העימות הרטורי בין ארדואן לבין מנהיגים במערב הגיע לשיא שלילי. ארדואן אף הצהיר במארכס 2017 כי ייתכן שיקיים משאל עם לגבי סוגיית המשך המגע עם האיחוד לגבי צירופה של טורקיה. דברים דומים חזר והשמיע גם לאחר היוודע תוצאותיו של משאל העם. אתגר נוסף ליחסים בין טורקיה לאירופה מהווה העובדה שכבר בנאום הראשון שנשא לאחר משאל העם, ארדואן ציין אפשרות להחזיר את עונש המוות. עוד קודם למשאל העם הבהירו בכירים במדינות האיחוד חד משמעית שהחזרת עונש המוות פירושה סיום המגעים עם טורקיה לגבי צירופה לאיחוד. מכאן השאלה מדוע נוקט ארדואן מדיניות של הליכה על הסף עם האיחוד האירופי – האם מדובר בייאוש מהתהליך וניסיונות לקצור רווחים מסיומו, או שמא זו טקטיקה במשא ומתן עם האיחוד גם בהקשר לסוגיית הפליטים המגיעים דרך טורקיה לאירופה ומכך שטורקיה עצמה מארחת כיום למעלה משלושה מיליון פליטים מסוריה.

תומכי השינויים בחוקה ומצביעי ה"כן" במשאל העם ניסו להדגיש את נחיצותם אשר לייצוב המערכת הפוליטית, על מנת לסייע בהתמודדות של אנקרה עם האתגרים הניצבים בפני טורקיה – ההרעה במצב הכלכלי במדינה, הירידה במספר התיירים המגיעים אליה, איום הטרור מארגון 'המדינה האסלאמית' ומהמחתרת הכורדית, המשך מלחמת האזרחים בסוריה והנוכחות הצבאית הרוסית גם מכיוון דרום, היחסים הרעועים עם האיחוד האירופי וכן המהמורות ביחסים עם ארצות הברית. עם זאת, ספק אם הקושי של טורקיה להתמודד עם בעיות אלו אכן נבע מחוסר יציבות שלטונית. על אף שאין להפחית מהשפעתו של ניסיון ההפיכה הכושל, בעיות אלו כולן ניצבו בפני טורקיה עוד טרם התרחשותן. מכאן, שגם העובדה שמשאל העם עבר פחות או יותר לשביעות רצונם של תומכי ה"כן" אינה מבשרת שינוי של ממש במגמות השליליות הפוקדות את המדינה. גם נוכח המאמץ שארדואן ותומכיו השקיעו בהעברת משאל העם, קרוב לוודאי שבהמשך הדרך ייווצר תסכול עקב העדר היכולת להביא לשינויים המיוחלים. תסכול זה עלול להיות מנותב לפגיעה נוספת במי שנתפסים כ"אויבים מבפנים", וכן לגבות מחיר, לפחות חלקי, במובן יחסי החוץ של טורקיה.